

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

УДК 373.2.016

DOI 10.32782/2412-9208-2024-3-227-235

THE SITE OF PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTION AS A MEANS OF FORMING ECOLOGICAL CULTURE IN PRESCHOOL CHILDREN

ДІЛЯНКА ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВИТИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Alina DMYTRENKO,

Doctor of Philosophy,
Associate Professor,

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv
National Pedagogical University
24, Kyivska Str., Hlukhiv, Sumy region,
41400, Ukraine

Аліна ДМИТРЕНКО,

доктор філософії, доцент,
Глухівський національний
педагогічний університет
імені Олександра Довженка
вул. Київська, 24, м. Глухів,
Сумська обл., 41400, Україна

alinadmurenko1990@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-7743-6289>

ABSTRACT

The article is devoted to the problem of forming ecological culture in preschool-aged children. In modern conditions, the issue of developing ecological culture in preschool-aged children has gained particular significance. The importance of fostering ecological culture in preschool children is reflected in state documents, specifically in the Basic Component of Preschool Education (2021). Recognizing the need to cultivate a conscious attitude towards nature from an early age, preschool education institutions pay special attention to ecological education, starting from preschool age. One of the effective tools for this is the area of the preschool institution.

The article discusses the area of the preschool institution and its role in forming ecological culture in preschool-aged children. It reveals the essence of ecological culture, interpreted as the process and result of developing ecological consciousness in an individual. It reflects the inseparable unity of concepts about nature, emotional and sensory relationships with it (internal culture), and the corresponding need for skills, abilities, and interaction (internal culture), and is based on the relationship of «nature-human». Ecological education is a process of targeted influence on the child's personality aimed at accumulating experiences of positive interaction with the environment and assimilating social norms of behavior in nature (norms of ecological culture).

The article highlights the importance of using elements of the natural landscape of the preschool institution to develop in children an ecologically valuable attitude towards nature, as well as to form notions of the environment and nature as vital values. It

characterizes the significance of working in nature, which allows children, through practical experience, to feel the importance of a responsible attitude toward the environment. The author provides a suggested theme for conducting work in the area of the preschool institution that promotes the integration of knowledge about nature.

Key words: *ecological culture, ecological knowledge, ecological education area of the preschool institution, project.*

Вступ. У сучасній дошкільній освіті формування екологічної культури у дітей набуває особливої актуальності. З огляду на глобальні екологічні виклики та необхідність виховання у дітей свідомого ставлення до природи, освітні заклади зосереджують свою увагу на екологічному вихованні починаючи з дошкільного віку. Одним із ефективних засобів для цього є ділянка закладу дошкільної освіти, яка слугує не лише майданчиком для ігор, але й природною лабораторією для досліджень, спостережень тощо.

Формування екологічної культури серед підростаючого покоління стає одним з пріоритетних завдань сьогодення. Це знайшло відображення в основних державних документах: Концепції дошкільного виховання в Україні, Базовому компоненті дошкільної освіти (2021) [1], Законі України «Про дошкільну освіту». В них наголошується на усвідомленні дитиною себе як частини природи, свідомому ставленні до навколишнього середовища [2].

Проблемі екологічного виховання й освіти дошкільників присвячені дослідження Г. Беленької, Л. Загородньої, Н. Кот, О. Кульчицької, Н. Лисенко, В. Маршицької, Т. Науменко, З. Плохій, Н. Яришевої та інших.

У формуванні основ екологічної культури у дошкільників дослідники Л. Зайцева, Г. Тарасенко особливу роль відводили праці на ділянці закладу дошкільної освіти, оскільки праця на природі сприяє пробудженню емоцій і почуттів у дитини.

Дослідження науковців Л. Артемової, А. Богуш, З. Борисової, Н. Лисенко, З. Плохій, Н. Яришевої засвідчують, що ефективними методами та формами виховання екологічної культури є ті, що забезпечують чуттєве сприймання, наочно знайомлять дітей з живими об'єктами природи, дають чіткі уявлення про навколишній світ.

Зміст і методику навчання дітей середнього і старшого дошкільного віку розумінню цілісності природи (на матеріалі тваринного світу як однієї з ланок природного ланцюжка залежностей) і впливу людини на неї дослідила З. Плохій, а також науково обґрунтувала знання про екологічні взаємозв'язки, доступні розумінню дітей дошкільного віку [10, с. 69].

З. Плохій пропонує вихователям розкривати такі зв'язки і залежності в природі: харчові зв'язки (залежність харчування тварин, комах від

наявності рослин); залежність життя тварин від сезонних змін в природі [9, с. 31].

Посилення уваги до виховання основ екологічної культури у дошкільників вимагає пошуку найбільш ефективних методів, форм, засобів її формування.

Навчити дітей любити і шанувати природу можна лише серед самої природи. На важливість створення належних матеріальних умов для здійснення екологічного виховання акцентується в роботах Н. Горопахи, Л. Лохвицької.

Мета статті полягає в тому, щоб висвітлити використання ділянки закладу дошкільної освіти, як засобу формування екологічної культури в дітей старшого дошкільного віку.

Для вирішення поставленої мети було використано комплекс взаємодоповнюючих методів дослідження, а саме: порівняльний аналіз психолого-педагогічної, методичної літератури з проблеми дослідження; вивчення нормативних документів в освіті; аналіз базових понять.

Загальні підходи до екологічної освіти й виховання дітей на сучасному етапі були предметом досліджень цілої низки авторів. На основі аналізу теоретичних джерел і їх узагальнення стає зрозумілим, що вихід з екологічної кризи можливий за умови формування, починаючи з дошкільного віку, основ екологічної свідомості особистості, що вважається головною складовою екологічної культури й регулятором діяльності людини у природі.

У період дошкільня закладаються основи екологічної культури особистості, головною складовою якої є екологічна свідомість.

Екологічна культура – це такий напрям людської діяльності та мислення, від якого істотним чином залежать нормальне існування сучасної цивілізації, її сталий розвиток у майбутньому [8, с. 15].

Визначення екологічної культури розуміють по-різному: для одних – це традиційне, шанобливе ставлення до природи, засвоєне з молоком матері; для інших – наслідок пізнання, саморозвитку, вдосконалення.

Структура екологічної культури:

- система екологічних знань;
- екологічна свідомість, ціннісне ставлення до природи;
- екологічна діяльність [11, с. 21].

Основу екологічної культури складають екологічні знання дітей про проблеми екології, їх усвідомлення. Система екологічних знань включає їх знання про цілісність природи в біосфері і взаємозв'язок всіх її компонентів; різноманіття видів у природі та необхідність їх охорони; залежність здоров'я людини від дії факторів навколишнього середовища; природу як фактор морально-естетичного розвитку особистості. Екологічна свідомість спрямовує особистість на збереження природного

середовища для майбутніх поколінь. Наявність екологічних цінностей в дошкільників проявляються в естетичному, пізнавальному, етичному та практичному відношенні до природи, вони впливають на поведінку дитини в природі. Екологічна діяльність дозволяє дітям усвідомити свої можливості щодо збереження природи [3].

Основи екологічної культури формуються у дошкільному віці, у процесі екологічного виховання, визначення якого М. Мусієнко трактує як: «екологічне виховання – це система виховних заходів, спрямованих на формування у членів суспільства екологічної культури, гуманності, науково-обґрунтованого ставлення до природи як вищої національної загальнолюдської цінності» [8].

3. Плохій тлумачить екологічне виховання – як процес формування в дитини здатності та бажання діяти відповідно до екологічних знань, набутих під час навчання. Екологічне виховання допомагає дитині пізнати світ у всій його красі, навчити співчувати живим істотам, що страждають, навчити дітей любити природу, дбайливого ставленню до навколишнього середовища [10].

Пізнання дітьми природи відбувається під час активної діяльності, коли вони оволодівають уміннями бережливого ставлення до її об'єктів, збереження та створення умов для їх нормального співіснування.

У наукових працях Н. Лисенко виокремлює такі засоби екологічного виховання дітей дошкільного віку: пошуково-дослідна діяльність, український народний фольклор, народний календар. Звертає увагу на те, що використання народних прикмет, загадок, прислів'їв дає змогу урізноманітнити роботу з дітьми з екологічного виховання як на заняттях, так і в повсякденному житті. Ці засоби можна застосувати і під час формування екологічної культури дітей дошкільного віку [6, с. 49].

Формуючи у дошкільників екологічну культуру, бажано звернути увагу на виконання таких завдань: виховати, насамперед, бережне ставлення до природних об'єктів, сформувати вміння милуватися природою, з любов'ю ставитися до живих та неживих об'єктів природи і сприяти бажанням надавати посильну дієву допомогу представникам рослинного і тваринного світу та природному середовищу вміцлому [4].

Екологічна культура особистості включає в себе дві складові: зовнішню культуру і внутрішню. Проявляючи зовнішню екологічну культуру, дитина знає як чинити можна, а як, ні. Наприклад, не ламати гілки дерев, не знищувати жуків-сонечок, але мотивом поводитись правильно в конкретній ситуації у неї може виступати бажання отримати похвалу від вихователя чи батьків, показати себе з кращого боку перед ровесниками, боязнь бути покараним дорослим [5].

Вищим рівнем екологічної культури є формування внутрішньої культури, коли дитина, незалежно від того, бачить її хто чи ні, чинить пра-

вильно наодинці зі своєю совістю. І тоді дитина не зірве квітку на клумбі, коли її ніхто не бачить, не вдарить кішку заради забави, не викине папірець на газоні. Правила поведінки в природі у дитини, в якій сформована внутрішня екологічна культура, базуватимуться на переконаннях, що це буде шкодити і завдавати болю оточуючому середовищу, рослинному та тваринному світові. Якщо сформована внутрішня екологічна культура дошкільника, то позитивні вчинки не будуть ситуативними проявами в залежності від певних обставин, а матимуть постійний і дієвий характер [9].

Екологічне виховання дітей дошкільного віку потребує всебічного підходу, що охоплює створення умов для пізнання навколишнього середовища через досвід, дослідження, спостереження та індивідуальні відкриття. Ділянка закладу дошкільної освіти, яка може включати природні куточки, квітники, міні-огороди або спеціальні екологічні стежини, стає середовищем, що дозволяє дітям дізнатися про особливості рослинного і тваринного світу, зрозуміти їхні взаємозв'язки та сформувати відповідальне ставлення до природи [7].

Розміщення різноманітних природних об'єктів на території закладу дошкільної освіти надає дітям можливість брати участь у догляді за рослинами, спостерігати за сезонними змінами в природі, що стимулює їх до прояву дбайливого ставлення до довкілля. Наприклад, висаджуючи квіти, доглядаючи за деревами, діти не лише розвивають дрібну моторику та емоційне сприйняття краси, але й формують усвідомлення про циклічність природи та важливість турботи про неї.

Дидактичні ігри на природі, спостереження, тематичні заняття та експериментальна діяльність сприяють розвитку дослідницьких навичок та пізнавальної активності дошкільнят. Наприклад, вивчаючи, як розвиваються рослини, чому їм потрібна вода та світло, діти з цікавістю та захопленням пізнають екологічні закони. Такі активності розширюють їхній кругозір, сприяють емоційному зближенню з природою.

Ділянка закладу дошкільної освіти – це місце ігор, прогулянок і занять. Восени, взимку і весною діти проводять на ділянці багато часу. Граючи вони пізнають властивості води, піску, снігу. Працюючи на квітнику, на городі, в саду, дошкільнята привчаються колективно працювати, формуються трудові навички, у них виховується любов і повага до праці, відповідальність за доручену справу.

На ділянці вихователі ознайомлюють дітей зі змінами, явищами, які відбуваються сезонно у природі, організовують тривалі спостереження за зростанням рослин і тварин.

Правильно організована і добре озеленена ділянка, це необхідна база для виконання освітніх завдань, які стоять перед працівниками закладу дошкільної освіти. Ділянка повинна бути озеленена і організо-

вана так, щоб діти дошкільного віку мали можливість брати участь у вирощуванні рослин, спостереженні за їх ростом тощо. Тому на ділянці треба мати декоративні, фруктові, ягідні і овочеві рослини. Якщо заклад дошкільної освіти має достатню земельну площу, для дітей старшої групи організують квітник, город, сад.

Організуючи трудову діяльність на ділянці закладу дошкільної освіти, вихователь забезпечує всебічний розвиток дітей дошкільного віку, допомагає їм стати упевненими в своїх силах, сформувані необхідні вміння та навички, виховує відповідальність і самостійність. Варто так організувати працю дітей, щоб активізувати їх фізичні сили і розумову діяльність, щоб вона приносила їм радість, дозволяла відчувати свою значущість та користь.

У березні та на початку квітня дітям можна запропонувати сіяти розсаду квітів, а також висаджувати у ґрунт цибулини рослин, які цвітуть улітку, – декоративні цибулі тощо. Потім, діти розпушують та оновлюють ґрунт, висаплюють бур'яни, обрізають минулорічні стебла багаторічних рослин (флоксів, хризантем, айстр тощо). До живлення рослин діти не допускаються.

У травні дошкільники сіють насіння огірків, кабачків і висаджують розсаду помідорів і капусти. Протягом всього літа діти спущують грядки, підв'язують помідори, ставлять кілочки до гороху. Вихователь пояснює, чому і як потрібно виконувати ту або іншу роботу. В деяких випадках дітям пропонують постежити і самим знайти відповідь на виникле у них запитання. Окрім спостережень за рослинами і дозріванням овочів і ягід, діти можуть поспостерігати за соняшником (куди він повертає свою голову), які квіти на клумбах закриваються увечері і перед дощем, які – вдень. У кінці літа діти на занятті розповідають, як вони виростили овочі на городі, ягоди в саду.

Завдяки квітникам територія дитячого садка стає привабливою і навіть чарівною. Творчо і вдумливо підібрані декоративні рослини слугують цінним дидактичним матеріалом для занять із дітьми у природі. Квітники розташовують біля центрального входу в ЗДО і на відкритому сонячному місці. Однак їх можна організувати на будь-якій вільній ділянці закладу дошкільної освіти. Квітникам надають найрізноманітнішої форми: вони можуть бути квадратними, овальними, круглими, прямокутними, трикутними, у вигляді метелика, машинки тощо. Найбільш зручним в умовах ЗДО є квітники у вигляді вузької (завширшки 2–3 метри) смуги вздовж паркана або доріжки. Біля такого квітника діти зможуть зручно розміститися під час роботи: посіву, висадження розсади, рихлення, прополювання, поливу.

Ще одним важливим аспектом використання ділянки закладу дошкільної освіти для екологічного виховання є можливість впрова-

дження методів еко-проектів. Наприклад, можна реалізовувати такі проекти, як «Міні-город для кожного» – догляд за рослинами, полив, висадка насіння; «Екологічна стежина» – створення маршруту для вивчення місцевих рослин і комах; «Догляд за птахами» – облаштування годівниць та спостереження за ними. Подібні проекти допомагають дітям зрозуміти, як важливо оберігати і доглядати за природними об'єктами.

Отже, використання ділянки закладу дошкільної освіти для формування екологічної культури є ефективним засобом, що дозволяє зробити процес навчання цікавим для дітей. Через організацію різних видів діяльності на свіжому повітрі, догляд за рослинами і тваринами, виведення різних форм роботи на ділянці, діти отримують необхідні знання та розвивають екологічну свідомість та культуру, яка стане основою для формування їхніх ціннісних орієнтирів і відповідального ставлення до природи у дорослому житті.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція 2021 р.). URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoi%20osvity.pdf (дата звернення: 24.10.2024)
2. Дитина: Освітня програма для дітей від 2 до 7 років / В. О. Огнев'юк. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.
3. Залевська, А., Цимбалюк, Л. Довкілля вивчаємо, все-все помічаємо. *Дошкільне виховання*. 2023. №11. С. 26–32.
4. Кот Н. М. Про нові аспекти змісту екологічного виховання дошкільників. *Бердянський державний педагогічний університет Педагогічні науки: збірник наукових праць*. Бердянськ: БДПУ, 2015. № 2. С. 54–59.
5. Курняк Л. Д. Екологічна культура: поняття і реальність. *Вища освіта України*. 2006. № 3. С. 32–37.
6. Лисенко Н. В., Мацук Л. О., Лисенко О. М. Ознайомлення з природою та основи екологічної освіти дітей дошкільного віку: підручник. Київ : Видавничий Дім «Сдово». 2019. 336 с.
7. Лисенко Н. Використання спостережень в роботі з екологічного виховання дошкільників. *Дошкільне виховання*. 2017. № 25–26. С. 10–44.
8. Ніколаєнко В. М. Екологічне виховання в ДНЗ 2–6 років. Харків: Основа, 2010. 256 с.
9. Плохій З. П. Виховання екологічної культури дошкільників. Київ, 2002. 145 с.
10. Плохій З. П. Формуємо екологічну компетентність молодшого дошкільника: навч. посібник. Київ: Світич, 2014. 144 с.
11. Чорна Г. В., Скірко Г. З. Формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку в різних видах діяльності в природі. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 31. Т. 2. С. 163–169.

References

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity [Basic Component of Preschool Education]. Retrieved from: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoi%20osvity.pdf [in Ukrainian].

2. Ohnev'iuk, V. (2016). Dytyna: Osvitnia prohrama dla ditei vid 2 do 7 rokov [Dytyna: Educational program for children from 2 to 7 years old]. Kyiv: Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka. 304 [in Ukrainian].
3. Zalevska, A., Tsybaliuk, L. (2023). Dovkillia vyvchaimo, vse-vse pomichaimo. [Exploring the environment, noticing everything around]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*. 11. 26–32. [in Ukrainian].
4. Kot, N. (2015). Pro novi aspekty zmistu ekolohichnoho vykhovannia doshkilnykiv [On New Aspects of the Content of Environmental Education for Preschoolers]. *Berdianskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet. Pedahohichni nauky: zbirnyk naukovykh prats – Berdyansk State Pedagogical University, Pedagogical Sciences: Collection of Scientific Works*. Berdyansk: BDPU. 2. 54–59. [in Ukrainian].
5. Kurniak, L. (2006). Ekolohichna kultura: poniattia i realnist [Ecological Culture: Concept and Reality]. *Vyshcha osvita Ukrainy – Higher Education in Ukraine*. 3. 32–37. [in Ukrainian].
6. Lysenko, N., Matsuk, L., Lysenko, O. (2019). Oznaiomlennia z pryrodou ta osnovy ekolohichnoi osvity ditei doshkilnogo viku [Introduction to Nature and Basics of Environmental Education for Preschool Children: Textbook] Kyiv: Vydavnychiy Dim "Slovo". 336. [in Ukrainian].
7. Lysenko, N. (2017). Vykorystannia sposterezhen v roboti z ekolohichnoho vykhovannia doshkilnykiv [Using Observations in Ecological Education for Preschool Children]. *Doshkilne vykhovannia - Preschool education*. 25–26. 10–44. [in Ukrainian].
8. Nikolaienko, V. (2010). Ekolohichne vykhovannia v DNZ 2-6 rokov [Environmental Education in Preschool Educational Institutions for Ages 2–6]. Kharkiv: Osnova. 256. [in Ukrainian].
9. Plokhii, Z. (2002). Vykhovannia ekolohichnoi kultury doshkilnykiv [Raising Ecological Culture in Preschool Children]. Kyiv. 145. [in Ukrainian].
10. Plokhii, Z. (2014). *Formuiemo ekolohichnu kompetentnist molodshoho doshkilnyka: navch. Posibnyk* [Forming Ecological Competence in Young Preschoolers: A Study Guide]. Kyiv: Svitych. 144. [in Ukrainian].
11. Chorna, H., Skirko, H. (2021). Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti ditei starshoho doshkilnogo viku v riznykh vydakh diialnosti v pryrodі [Formation of Ecological Competence in Older Preschool Children through Various Types of Nature-Based Activities]. *Innovatsiina pedahohika - Innovative Pedagogy*. 31, T. 2. 163–169. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена проблемі формування екологічної культури в дітей дошкільного віку. У сучасних умовах проблема формування екологічної культури в дітей дошкільного віку набула особливої значущості. Важливість формування екологічної культури у дітей дошкільного віку відображено у державних документах, зокрема у Базовому компоненті дошкільної освіти (2021). Усвідомлюючи необхідність формування свідомого ставлення до природи з раннього віку, заклади дошкільної освіти приділяють особливу увагу екологічному вихованню, починаючи з дошкільного віку. Одним із ефективних інструментів для цього є ділянка закладу дошкільної освіти.

У статті розглядається ділянка закладу дошкільної освіти та її роль у формуванні екологічної культури в дітей дошкільного віку. Розкрито сутність екологічної культури, що тлумачиться, як процес і результат формування екологічної свідомості особистості. Вона відображає нерозривну єдність уявлень про природу,

емоційно-чуттєвого та ціннісного ставлення до неї (внутрішня культура) і відповідної потреби в умінні, навичках і взаємодії (внутрішня культура) та ґрунтується на взаємозв'язку «природа-людина». Екологічне виховання – це процес цілеспрямованого впливу на особистість дитини з метою нагромадження досвіду позитивної взаємодії з навколишнім середовищем і засвоєння соціальних норм поведінки в природі (норм екологічної культури). У статті розкрито важливість використання елементів природного ландшафту закладу дошкільної освіти для розвитку у дітей екологічно-ціннісного ставлення до природи, формування уявлень про довкілля та природу як життєву цінність. Схарактеризовано значення праці в природі, що дає змогу дітям через практичний досвід відчутти важливість відповідального ставлення до навколишнього середовища. Авторкою наведено орієнтовну тематику форм проведення роботи на ділянці закладу дошкільної освіти, які сприяють інтеграції знань про природу.

Ключові слова: екологічна культура, екологічні знання, екологічне виховання, ділянка закладу дошкільної освіти, проект.